

Želdynų formavimas sakraliniuose kompleksuose

Zina Masilionytė*

Kauno technologijos universiteto Statybos ir architektūros fakultetas

Studentų g. 48, LT-51367 Kaunas

(Gauta 2011 m. sausio mėn.; atiduota spaudai 2011 m. kovo mėn.; prieiga internete nuo 2011 m. balandžio 18 d.)

Anotacija

Senovės sakraliniuose kompleksuose suformuoti želdynai pasižymi įvairumu, panauda ir pritaikymu. Kai kurie želdynai estetiškai įkomponuoti papildo aplinką, išreiškia esamų statinių struktūrą ir jų simbolinį išdėstymą, o kiti praturtina žmonių poreikiams tenkinti skirtas erdves ne tik apeigoms, bet ir poilsiui. Senovės sakraliniuose kompleksuose želdinių paskirtis ir funkcijos labai skiriasi. Tad dėl kokių priežasčių ir kokiais principais remiantis senovės sakraliniuose statiniuose buvo formuojami želdynai? Kaip ir pagal ką sudaromos jų struktūros ir nustatomos paskirtys esamose erdvėse? Šie klausimai leidžia pažvelgti giliau į sakralinių kompleksų išskirtinumą ir problemas, su kuriomis jiems tenka susidurti.

Reikšminiai žodžiai: *sakralinis kompleksas, pastatas, augalai, struktūra, simbolizmas.*

Abstract

In ancient sacral complexes formed greenery have their variety of applying and use. Some greenery incorporated aesthetically complement the environment, and expresses the existing building structure and layout of the symbolic, while others enrich people's needs for space not only for worship but also for recreation. Ancient sacral complexes plantation purpose and function are very different. So, for what reasons and what principles on the basis of ancient sacred buildings were greenery formed? How and under what their structure are allowed and identified the uses of the existing spaces? These questions allow a deeper insight into the uniqueness and sacred complex problems that they faced.

Key words: *sacral complex, building, plants, structure, symbolism.*

Įvadas

Sakraliniai kompleksai per daugelį amžių susiklostė taip, kad jų komponavimas išreikštų sakralų centrą. Tad daugelis religijų, civilizacijų ir kultūrų visuomet didžiausią dėmesį skyrė sakralios erdvės raiškai. Kiekviename istorijos raidos etape ši erdvė kito. Tačiau jas visas vienija kompoziciniai pastatų ir želdynų ryšiai ir jų simbolika. Želdynai drauge su įvairiais statiniais formuoja sakralinių kompleksų erdves, praturtina jų architektūrinę kompoziciją, kuria urbanistinėje struktūroje atviras, įvairaus dydžio žaliąsias erdves užtikrindami ekologinį stabilumą ir sudaro tam tikros miesto teritorijos gyventojams geras sąlygas pailsėti. Siekiant darnaus apželdinimo rezultato, senovės sakraliniuose kompleksuose kuriami želdynai buvo pristatomi kaip inžinerijos pasiekimai. Kartu siekiama išlaikyti užstatytų ir žaliųjų zonų ekologinius, funkcinus, estetinius ryšius.

Šio *tyrimo objektas* – želdynų formavimas senovės sakraliniuose kompleksuose, statinių kompozicinė darna su juos supančiais ir juose formuojamais želdynais. Kadangi sakralinis kompleksas suvokiamas kaip religinius poreikius tenkinanti pastatų grupė, todėl ir želdynai jame formuojami remiantis religiniais simboliais ir paskirtimi, susijusia su apeigomis. Šis formavimo būdas nuo pirminių tokio tipo statinių ir erdvių, ir pradėtas kurti ir tobulinti. Tačiau sakralinių kompleksų akcentas visuomet yra pagrindinis kulto statinys, o prieš jį formuojama aikštė ar erdvė, kuri dažnai apsodinama želdynais.

Ar tikrai želdynų formavimo paskirtis senovės sakraliniuose kompleksuose vien simbolinė? Taip pat jų pritaikymas pagal esamą erdvę ir paskirtą ansamblio teritorijoje? Juk kiekviena erdvė sakraliniame komplekse turi savo paskirtį, yra unikali, todėl turi būti daugiau priežasčių kaip komponuojami joje želdynai. Vieni želdynai išreiškia tam tikrus religinius simbolius ir padeda labiau atskleisti ansamblio kompoziciją ir architektūrą, kiti ansamblio plotus papildo pagal želdynams nustatytą paskirtį.

Želdynų atkūrimo ir išsaugojimo senovės sakraliniuose kompleksuose problema. Senuosiuose sakraliniuose kompleksuose želdynų formavimo struktūra susideda iš simbolizmo, estetikos,

panaudos. Išlikusios apraiškos apie tokių jų formavimą yra archeologinės. Jau senovėje sakraliniuose kompleksuose formuoti želdynai glaudžiai buvo siejami su dievybėmis ir kiekviena jų turėjo savo augalą. Iš želdynų suformuotas ratas simbolizavo amžinąjį gyvenimą ir visa, kas su juo susiję. Todėl siekiant atkurti tokius želdynus iškyla jų atkūrimo, panaudos pritaikymo mokslo ir pažinimo labai problema.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai – išanalizuoti ir pristatyti, kokie želdynų tipai buvo kuriami sakralinių kompleksų erdvėse ir kaip transformavosi jų simbolinės reikšmės; kokiais būdais šiandien atliekama jų rekonstrukcija ir vykdoma apsauga.

Tyrimų metodai

Siekiant pristatyti kaip formuojami želdynai senovės sakraliniuose kompleksuose išanalizuota užsienio literatūra ir pavyzdžiai. Tiriant tokios paskirties želdynų formavimą ir jų kitimą istorijos raidoje, atlikta literatūros ir esamos želdynų formavimo situacijos analizė. Pristatoma tokių želdynų sukūrimo istorija ir jų funkcionalumas, o atlikus analizę, gauti duomenys ir jų apibendrinimas.

Rezultatai

Senovės sakraliniuose kompleksuose formuojamų želdynų reikšmė. *Želdynų funkcija, raida ir transformacijos sakraliniuose kompleksuose istorijos raidoje.* Senovės sakralinių erdvių apželdinimo sprendimai buvo pagrįsti to meto religiniais kanonais ir žmonių poreikiais. Mūsų dienas pasiekė tik išlikę fragmentai ir kai kurie tyrimų metodais atkurti želdynų formavimo juose sprendimai. Nagrinėdami sakralinių kompleksų apželdinimą, pamatysime, kad jis labai priklauso nuo sakralinio komplekso tipo. Išanalizavus pagrindinius sakralinių kompleksų tipus buvo išskirti šie:

- pirmykštis tipas, susiformavęs pirmykštės istorijos raidos etape;
- monumentalus tipas, susiformavęs senovės civilizacijose;
- antikinis (klasikinis) tipas susiformavo sen. Graikijoje.

Visų šių tipų apželdinimai labai skirtingi. Pati sąvoka želdynai – tai suplanuotos, įrengtos ir naudojimui parengtos želdinių teritorijos (parkai, skverai, rekreaciniai miškai, kapinės ir kt.) (Ivavičiūtė, 2008).

Pirmykščio tipo sakralinių erdvių apželdinimas. Šio tipo pirmieji sakraliniai kompleksai nebuvo suformuoti kaip aiškūs statiniai. Tebuvo formuojamas tik traukos centras, kuris paprastai būdavo ugniakuras arba aukuras aukoms aukoti. Manoma, jog dažniausiai jis būdavo centrinėje sakraliosios erdvės dalyje, kurio vietos zoną kai kuriose religijose išryškindavo gamtiniai elementai (akmenys ir želdiniai). Pavyzdžiui, Tomas (1993a: 32. Plg 1993b), tvirtina, kad neolito laikotarpiu atvykę žmonės Didžiojoje Britanijoje sukuria kultūrinį kraštovaizdį iš įvairių darinių, kuriuos rado paliktus. Šie veikė kaip informacijos kanalai ir prasmingai perdavė veiksmų srautus iš praeities į ateitį. Tokiu būdu ten susiformuoja savitas želdinių formavimo būdas sakraliniuose kompleksuose. Kaip Bourdieu teigė, prasminga perduoti ateities kartoms bendruomeninius santykius, namų statybą ir ritualus (Bourdieu, 1977). Kraštovaizdžio kūrimas gali pateikti nuorodas į tai, kas buvo sukurta kaip neolito paminklai, sukonstruoti ir paskirstyti.

Senovės baltų tikėjime apie aukurą būdavo formuojamos ažuolų grupės. Manoma, kad ažuolas buvo Dievo Perkūno simbolis (Dundulienė, 1989), todėl jų girios buvo plečiamos ir laikomos šventomis. Tačiau apie pagonių senąjį tikėjimą turime labai mažai žinių, kurias mums pateikia kai kurie rašytiniai bei archeologiniai atradimai (Norbertas, Beresnevičius, 2004). Pasak K. Labanausko, istorinės pagarbos ažuolams šaknys siekia daug senesnius laikus, negu Antikos istorikai: Kornelijus Tacitas net 98 metais po Kristaus paminėjo aisčių gentis (Aestium gentes), o Klaudijus Ptolomėjus sūduvius ir galindus įvardijo žemėlapyje (Prieiga per internetą (1)). Vėliau šis pirmykštis tipas formuojamas sudėtingesnis. Apie sakralinį centrą statoma vis daugiau

antropogeninių elementų ir sakralią zoną supanti natūrali gamta pakeičiama. Kadangi tuo metu religijos sampratos struktūra sudėtingėja, ieškomas ir tobulinamas ryšys tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių, tai akivaizdžiai perkeliama į kraštovaizdį. Iš senųjų statinių liekanų pavyzdžių galima teigti, kad kiekvieno gamtovaizdyje projektuojamo elemento paskirtis buvo labai tiksliai parenkama pagal funkciją. Todėl ir želdynai turėdavo tenkinti šią funkciją, jai suteikdami gilesnes simbolines reikšmes. Taip suformuotas sakraliuose centruose arba prie jų Alkos-šventos giraitės, kuriose buvo garbinami dievai, atliekamos aukojimo, laidojimo apeigos. Tai buvo ypatingos gamtos, paslaptingu apgaubtos vietos šalia šaltinių, upelių, santakų, ežerų pakrantėse, salose (pagal Daniulaitį, Kamičaitę-Virbašienę).

Monumentalusis tipas susiformavo kanonizuotame Egipte. Sakralinių kompleksų pastatų statymui kraštovaizdyje sudaromi kanonai plėtojantys visu ritualo vystymu, kuris susijęs su aukščiausia Egipto valdžia – Faraonu. Kurti naujus sakralinius kompleksus ir sakralizuotą kraštovaizdį pradėjo Horemhebas, vėliau tęsė Ramzis II sudėtingą sakralizuoto kraštovaizdžio projektavimą. Tačiau dėl Egipto religijos sudėtingumo ir nuolat keičiantis faraonams, buvo vis kuriamos ir statomos naujos šventyklos (Török, 2009).

Senovės Egipte sakralinių sodų kūrimas siejamas su mitais ir turėjo keletą tokių sukurtų mitų. Buvo tikima, kad pasaulis prasidėjo iš chaoso, po to iš jo atėjo Atomus, saulės dievas, taip pat žinomas kaip Ra (atstovaujamas ir Bennu paukštis). Jis sukūrė kalvą, kurios elementai buvo riba, piliakalnis, ir medį. Vėliau sukūrė draustinius, kurie turėjo šventų giraičių, šventų ežerų ir dievą, kuriam buvo sukurta šventykla – jo namai. Faraonams, kurie gyveno kaip dievai, šventieji sodai reiškė daug. Šventieji sodai nuo šiuolaikinės sampratos (gėlių vietos ir barbekiu) labai skyrėsi, tačiau šventieji sakralinių kompleksų sodai buvo apriboti lauko erdvėje su žeme ir augalais. Tikėtina, kad vietos, atrinktos pagal simbolines ir vaizdingas priežastis, buvo šventos ir saugomos (Prieiga per internetą (14)).

Šioje terpėje želdynams suteikiamos jau kitos reikšmės, jie tampa prabangos ženklu. Prie kulto statinių, karališkųjų ir laidojimo šventyklų kūrėsi sodai – šventieji ežerai skirti religinėms apeigoms ir misterijoms. Egipte buvo formuojami sodai lygiame reljefe. Šių sodų paskirtis buvo religinė, utilitarinė ir estetinė.

Sukuriami sodams kompoziciniai-planiniai reikalavimai:

- reguliarus planas;
- ašinė-simetrinė kompozicija;
- uždara erdvė;
- vanduo – būtinas estetiškas ir funkcinis elementas (dažniausiai pagrindinis);
- elementų ritmas – alėjos ir linijinis augalų išdėstymas;
- asortimentas – reti augalai, egzotai (Daujotaitė, 1998).

Augalų formavimas dažnai tėra tik priemonė pagražinti aplinką ir dievo simbolių nebeišreiškia. Egipto dirvožemis dėl vandens trūkumo labai prastas, tad išradūs, kaip Nilo vandenį nukreipti ir juo drėkinti žemę, susidarė sąlygos ir tam tikruose šventyklų kompleksuose įterpti vieną kitą želdinį dėl pavėsio ir aplinkos pagyvinti. Kiti architektai kompoziciškai praturtino kelią į šventyklą ar rūmus suformuodami palmių eiles. Manoma, kad vėliau kai kurie sakraliniuose kompleksuose komponuojami želdynai istorijos periode išsivystė į labirintus. Labirintas – tai pakankamai sudėtinga sodo tipo struktūra, kuriama iš gyvatvorių. Jį sudaro spirale išdėstyti tarp gyvatvorių takai, o gyvatvorių aukštis paprastai aukščiau akių lygio. Įprastinis funkcinis tikslas – apeigoms arba pasivaikščiavimui sudėtingoje įėjimų ir išėjimų struktūroje (Christensen, 2005). Šie želdinių labirintai kuriami ir šių dienų pasaulyje.

Antikinis tipas – tai vienas iš brandžiausių ir gražiausių sakralinių kompleksų komponavimo kraštovaizdyje tipų. Suformuotas Graikijoje, nors ji nebuvo sodų ir parkų šalis, ji netoleravo rytų šalių „rojaus ir gryojo sodų grožio“, tačiau Graikijoje buvo atrastas perspektyvos dėsnis, davęs tiek turtingų kraštovaizdžio kompozicijų XVIII a. Europai. Tokius želdynų plastikos elementus, skulptūrą graikai talpino savo labiausiai paplitusiame želdyne „Šventajame gojuje“. Ten gyveno

dievai – Demetras, Dionizas, Apolonas, o augalai augo tokie, kuriems buvo teikiamos dieviškos galios ir simboliai. Vėliau šventieji gojai virto sporto varžybų vietomis (Daujotaitė, 1998). Tokiu geriausiu pavyzdžiu sakralinių kompleksų būtų Atėnų Akropolis. Šiame komplekse matomas puikus reljefo išnaudojimas, kompozicijos kraštovaizdyje darnumas ir žaismingumas, o netoli jo, manoma, buvo gojus. Toks želdynų sprendimas sakralinio komplekso ąsoje neleido užgožti vizualiai gražiausių šio statinio perspektyvų (Prieiga per internetą (12)). Šis želdynų tipas buvo formuojamas sakraliose vietose arba netoli jų kaip ąsa, o anksčiau turėjo kitą reikšmę. Gojais buvo laikomi šventi miškai skirti laidojimui (pagal Daniulaitį, Kamičaitytę-Virbašienę).

Antikos istorijos raidoje susiformavus klasikiniam sakralinių erdvių kūrimo pagrindams želdynai komponuojami kaip priemonė suskaidyti aikštes, praturtinti didesnius plotus augalais. Vėliau Romos sakralinių sodų kūrimas perėmė graikiškąsias tradicijas. Graikija sakraliniuose kompleksuose želdynų kūrimo procesą pritaikė prie vietos aplinkybių. Kadangi Romoje šventumo samprata buvo susijusi su vietomis (namais, upėmis, miškais) ir garbino jų dievybes. Romėnai, būdami prietaringi žmonės, noriai aukodavo vietos dievams. Jei vietovės dvasia neturėjo pavadinimo, ji buvo vadinama „vietos dvasia“ (Prieiga per internetą (14)).

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimų rezultatai davė šiuos duomenis: senovės sakralinių kompleksų vystymosi istorija glaudžiai susijusi su istorijos raida ir pagal pagrindinius istorijos raidos tarpsnius kūrėsi juose apželdinimas ir kito jo paskirtis ir funkcionalumas.

Želdynų formavimo inžinerinių pasiekimų pateiktis senovės šventyklų kompleksuose. *Babilono šventyklų želdynai, naujos želdynų auginimo technologijos.* Apie Babilono sakralinės paskirties sodus žinome nedaug. Tačiau nuo seno sklido mitai, kad jis garsėja savo kabančios sodai, tai atkreipė istorikų dėmesį. Derlingojo pusmėnulio (iš Egipto lanko iki Persų įlankos) buvo turtingiausios Senovės pasaulio žemės, o Babilonas buvo vienas didžiausių miestų. Sodininkystė čia prasideda anksčiausiai. Tad sudėtinga sodų priežiūra davė rezultatus, jie klestėjo dėl gerai drėkinamų žemių.

Daugelis pasaulio religijų yra kilę iš šio regiono (Egiptas, Izraelis, Libanas, Sirija, Jordanija, Irakas, Iranas). Šventyklos buvo statomos, o jose sodinti želdynai kuriami aptvortoje teritorijoje (1 pav.). Apie želdynų egzistavimą liudija tiek tekstiniai ir archeologiniai įrodymai. Gothein komentare apie šventą giraitę Gilgamešo epe mini kedro medienos dirbinius (šventų sodų kūrimas).

Vaisiai ir margaspalvės gėlės, kriokliai ir meniški fontanai, sodai, savo žaluma išsiskiriantys rudose dulkėtose lygumose, egzotiški žvėrys ir paukščiai – tai kabančių Babilono sodų paveikslas. Jie atsirado tuo metu, kai buvo statomi Graikijos miestai, tačiau įkūnija ne klestinčios šalies gyvybingumą, o tūkstantmetės Asirijos–Babilonijos valstybės saulėlydį. Kabantieji sodai buvo neilgaamžiai ir išnyko drauge su Babilonu (Ceramias, 1991). Potvynis išgriovė Nabuchodonosaro rūmus, skubotai statytų sodų plytos pasirodė esančios nepakankamai išdegtos, sugriuvo aukštos kolonos, suiro platformos ir laiptai. Tiesa, medžiai ir gėlės sunyko dar anksčiau, nes nebebuvo vergų, dieną naktį keliančių iš Eufrato vandenį. Liko tik graži legenda apie vieną didžiausių paminklų meilei. Pats miesto pavadinimas Babilonas (Bab-ilim arba Babil) išvertus reikštų „Dievo vartai“. Jo griuvėsiai ir iki šių dienų tebestūkso 50 km į pietus nuo Bagdado (Irakas) (Prieiga per internetą (13)).

Zikuratai, jų atkūrimas ir pritaikymas. Mesopotamijoje gimė dar viena architektūros konstanta: čia buvo pradėti statyti iškylantys erdvėje tūriai, vadinamieji *zikuratai*, masyvūs vientisi statiniai aklomis sienomis be vidinės erdvės; kaip ir šventykloje, tokiaime komplekse buvo miesto dievybei skirtas altorius – aukojimų vieta ir dievystės buveinė (Rodriguez, 2006). Stačiakampis šventyklos planas miestovaizdyje yra pagrindinio pastato šventyklų komplekso erdvė. Nereguliarus gatvių sistemos tinklas, trūksta miestui tvarkingų kvartalų ir kiemų. Tokioje terpėje sukuriamas Zikuratas, aplink jį grupė gyvenamųjų būstų, rūmai ir šventyklos vietos (Prieiga per internetą (11)). Manoma, kad tobulinant zikuratus, ant jų buvo formuojami augalai, tačiau jų priežiūrai buvo išrastas naujas inžinerinis sprendimas, kuris leido suformuotus želdynus išsaugoti tokiaime sausame

ir nederlingame klimате, tai laistymas (2 pav.). Vandens nukreikimas ir padavimo augalams tiekimo metodas (AncientCivilizations: Almanac).

1 pav. Egipto šventykla

(http://www.technologijos.lt/n/mokslas/istorija_ir_archeologija/straipsnis-7422/straipsnis?name=straipsnis-7422&l=2&p=1)

Fig. 1. Egyptian temple

(http://www.technologijos.lt/n/mokslas/istorija_ir_archeologija/straipsnis-7422/straipsnis?name=straipsnis-7422&l=2&p=1)

2 pav. Zikuratų apželdinimas

(<http://goda.blogas.lt/atostogos-prasideda-39.html>)

Fig. 2. Zikuratu green planting

(<http://goda.blogas.lt/atostogos-prasideda-39.html>)

3 pav. Apolono šventykla

(<http://www.flf.vu.lt/index.php?id=2686>)

Fig. 3. Apollo temple

(<http://www.flf.vu.lt/index.php?id=2686>)

4 pav. Ankor Vatas

(http://www.technologijos.lt/n/zmoniu_pasaulis/straipsnis?name=straipsnis-4619)

Fig. 4. Ankor Vatas

(http://www.technologijos.lt/n/zmoniu_pasaulis/straipsnis?name=straipsnis-4619)

Graikijos sakralinių kompleksų želdynai. Graikiška šventykla – tai visų pirma raiškios formos, įkūnytos kulto pastato teritorijoje, įkomponuotos į aplinkinį kraštovaizdį ir akivaizdžiai vyrauja palyginti su vidaus erdvės vertybėmis, nes pastarajam niekada nebuvo suteikta analogiško monumentalaus turinio. Kaip pažymėjo savo darbuose V. Skalis (*Scully*) ar Ch. Norbergas-Šulcas (*Norberg-Schulz*). Graikai šventykloms parinkdavo ypatingas vietas, kiekvienu atveju specialiai parinkta vieta ir sakralizuotu krašto vaizdžiu, prasmė nulemia jos matymą ir suteikia turinį bet kuriai įmanomai interpretacijai (Rodriguez, 2006).

Delfuose Apolono šventykla stovėjo ant stataus Parnaso kalno prie Korinto slėnio, kur nuo jos matėsi įlanka su išsikišusiomis kalvų smailėmis (3 pav.). Toks vaizdas iš dalies suteikė paslaptingumo, šventumo, kuris visada buvo populiarius Graikijoje po Atėnų. Šventų sodų kūrimas atsiranda dėl to, kad šios savybės buvo jaučiamos, ten kur pastatytos šventyklos. Želdynų kūrimas siejamas su gyvybės žemėje sukūrimu. Buvo traktuojama remiantis sukurtais mitais – Dangaus dievo (Urano) ir žemės motinos (Gajos) sąjunga. Gaja buvo susijusi su urvais ir labirintais. Šventas medis ar ugnies simbolis, atstovauja Uranas. Statulos ir labirintai ir urvas. Tai šventojo sodo kilmė (šventieji sodai). Archeologiniai kasinėjimai parodė, kad Apollon šventykla Delfuose architektūra buvo nepanaši į kitas senovės šventyklas senovės Graikijoje (Prieiga per internetą (15)). Tad kai žvelgiame į šventyklą ir ją analizuojame ne tik kulto pastato teritorijoje, atsakymą gauname daug išsamesnį, nei vien tik pagal griežtas taisykles sutvarkytos materijos sukelta nuostaba, nors ir tai yra pakankamas pripažinimo pagrindas, ir susižavėjimas, kurį kelia nuolatinis, atkaklus tobulos formos ieškojimas. Ši prasmė gaubia visas šventyklas nepaisant kazuistikos, miestų konkurencijos ar jų siekio pastatyti dievybei skirtą pastatą, kuris būtų pats didingiausias arba geriausiai rodantis kurios nors dievybės prestižą (Rodriguez, 2006).

Senovės Graikijos sakraliniai sodai sudaryti iš 3 dalių: aikštė prieš kulto statinį, Šventasis Gojus ir Liūto vartai. Tad Apolono šventykla savo didybe, išsiskiria iš daugelio senovės šventyklų. Kai lankoma Soroso šventykla, jos senovės sodas, nukreipiamas žvilgsnis į kitokią Graikiją, turtintą proporcingomis šventyklomis. Aikštė, kuri suformuota prieš šventovę yra apsupta daugybės milžiniškų akmenų graikiškų kolonų. Viskas atrodo sena ir nugairinta, vis dėlto, tam tikram laiko tarpui istorija paliko žymių apie želdynus. Dar gyvavimo laikais pagal puikias saulės dievo Apolono garbei kurtas giesmes, galima atkurti, kaip atrodė želdynai apie šventyklą, nes giesmėse dainuojama apie Apolono garbinimą tarp vėsių palmių aplinkui šventyklą (Prieiga per internetą (4)).

Graikai Europai pateikė savo sodų kūrimo meną. Senovės Graikijoje pabrėžiamas sodų reguliarus kūrimas remiantis matematikos duomenimis, geometrijos ir filosofijos mokslais. To laikmečio įtaka pristato naujų sodininkystė formų atgaivinimą ir koncentruotą senovės Graikijos želdynų kūrimo meną, išsiskiriantį Pasulyje iš kitų tokių želdynų kūrimo bruožų (Prieiga per internetą (4)).

Sakralinių kompleksų želdynų atkūrimas, koks jo poreikis šiandienai. Vienas iš šiandienos aktualiausių savo vertingumu sakralinių kompleksų, prilygstantis vienam iš pasaulio stebuklų. Statytas ypatingoje vietoje – džiunglėse, todėl gimė mitai apie jo galimą ryšį su Egipto Gizos ir Actekų piramidėmis (Ankor Vatas). Tačiau Ankoras yra vienas iš svarbiausių archeologinių vietų Pietryčių Azijoje, didžiulis šventyklų, rūmų, vandens telkinių ir kanalų kompleksas Kambodžoje, netoli Siemreabo miesto. Tai pats didžiausias religinių statinių kompleksas pasaulyje, priklausantis pasauliniam UNESCO kultūros paveldui. Išlikę dviejų sostinių – Jašodharapura ir Ankor Thomas – griuvėsiai, bet pagrindinė puošmena – Ankor Vato šventykla, skirta dievui Šivai ir statyta kaip valdovų kapas (Unesco). Rezultatas buvo naujas meno horizontas – Rytų menas ir architektūra (UNESCO).

Dažnai teigiama, kad istorinio draustinio statusą turintis Ankoras yra pastatytas džiunglėse IX–XIII amžiais, klestint feodolinei khmerų valstybei. Taip, šiandien Ankorą tikrai supa džiunglės, tačiau iš oro specialia aparatūra, leidžiančia užfiksuoti ir mikroreljefus, ir net dirvos drėgnumą, padarytos tos vietovės nuotraukos parodė, kad Ankoras nebuvo statomas džiunglėse. Džiunglės atsirado vėliau, o tais laikais, kai Ankoras klestėjo, jį supo maždaug Los Andželo dydžio apgyvendinta teritorija, kurioje buvo pastatyti namai, nutiesti keliai, iškasti kanalai. Tai buvo mokslininkus šokiravusi naujiena (4 pav.) (Prieiga per internetą (9)).

Ankoro šventyklos iš naujo atrastos prieš porą šimtų metų, tačiau tik kelios yra šiek tiek atrestauruotos. Tačiau didžioji dalis gaunamų pinigų atitenka ne šventyklų renovacijai, o patenka į Vietnamo, Kinijos ar kitų kaimyninių šalių rankas (Prieiga per internetą (6)).

Todėl labai skaudu, kad toks šventyklų kompleksas su puikiais natūraliai susiklosčiusiais želdynais tampa apleistu dariniu. Nors Ankor Vatas skiriasi nuo šventyklų sienose išraižyto

gyvenimo, kuriose atgimsta didingi Ankoro laikai su šokančiomis apsartomis (deivėmis), karaliais, nagais, kitomis induizmo dievybėmis, drambliais, tigras, įvairiais kitais įsivaizduojamais ir tikrais gyvūnais, kurie, deja, išnyko išskirtus džungles. Vis dėlto, kad ir kokie būtų nuostabūs iki šių dienų išlikę raižiniai labiausiai įspūdinga žmogaus kūrinų simbiozė su džunglėmis (Prieiga per internetą (5)).

Istorinių želdynų apsaugos problema. Šiame skyriuje apie istorinius želdynus kalbėsime, kaip senovės ir šiuolaikinių sakralinių kompleksų darnos dalį, kuri praturtina ir suteikia gyvybės šių statinių teritorijoms, išryškina pastatus, žmonėms suteikia ramumo įspūdį, estetinį pasitenkinimą.

Tačiau čia susiduriama su problema: ar atkurti tai, kas buvo suprojektuota pirmųjų planuotojų, ar palikti esamą apželdinimą? Sakraliniuose kompleksuose dažniausiai planuojant takų sistemą, apželdinimą, didelis dėmesys buvo skiriamas religinių simbolių raiškai. Šiuo metu nuo simbolizmo pasitraukta ir atsižvelgiama į šiuolaikinio žmogaus poreikius ir su jų tenkinimu susijusiais patogumais. Tai gal patogumo dėlei ankstesnė takų struktūra buvo išardyta? Tad saugant istoriją menančią praeitį, ar reikia ir būtina atkurti senuosius takų tinklus?

Istoriniai sakraliniai kompleksai dažnai statomi laikantis susikūrusios religijos kanonų. Pvz., induistai išlaikys Mandalos formą teritorijoje suderindami statinių ir augalų kompozicijas į vieną bendrumą. Krikščioniškoji religija visuomet prie pagrindinio kulto statinio suformuos aikštę, o už aikštės bus komponuojamos augalų grupės. Musulmonai augalų atžvilgiu bus pakankamai asketiški. Kiek ir kaip bus formuojama augmenijos, tai nulemia teritorijos, kurioje statomas sakralinis statinys klimatinės ir dirvožemio sąlygos.

Tačiau bus siekiama išlaikyti želdynų apsaugos ir tvarkymo strateginius tikslus istoriniuose želdynų (parkų) tvarumo užtikrinimo srityje (Christensen, 2005).

Želdynams atkurti naudojamas tyrimas, restauravimas ir rekonstrukcija, atsižvelgiant į architektūrinius-urbanistinius, floristinius, gamtinių sąlygų patrauklumo ir tinkamumo rekreacijai ir kitoms funkcijoms aspektus bei vadovaujantis Istorinių želdynų chartija (Florencija, 1981), Orhuso konvencija (Orhus, 1998) ir paveldo išsaugojimo ir jo integravimo į visuomenės gyvenimą koncepcija (Žin., 2002, Nr. 96-4240).

Chartijoje nurodoma, kad istorinį želdyną, kaip paminklą, reikia palaikyti (eksploatuoti) Venecijos chartijos dvasia ir kad istorinis želdynas negali būti atskirtas nuo savo miestiškos ar kaimiškos, dirbtinės ar natūralios aplinkos. Chartijoje pažymėta, kad istorinis želdynas savo prigimtimi ir paskirtimi yra dvasinės rimties vieta, nuteikianti bendravimui, tyliam ryšiui su gamta ir kad jis yra tokia paveldo vertybė, kurios išlikimas pagal savo prigimtį reikalauja intensyvios kvalifikuoto personalo priežiūros (Prieiga per internetą (12)).

Bandant želdinius išsaugoti, apsaugoti ir juos atkurti yra keliami ekologiniai uždaviniai.

Ekologijos uždaviniai yra dvejopi. Pirmasis - tai supančios gamtinės aplinkos nuo pažeidimų ir esamų likvidavimas, ekologinės pusiausvyros palikimas urbanizavimo metu, racionalus gamtinių išteklių ir klimato ypatumų panaudojimas. Antrasis – optimalių socialinių ir higieninių sąlygų žmonėms, gyvenantiems urbanizuotoje aplinkoje sudarymas (Prieiga per internetą (14)). Tačiau panašūs uždaviniai galioja ir sakralinių kompleksų teritorijose formuojamiems želdynams. Vienus jų nuniokoja žmogus, o kitus pasiglemžia gamta.

Išvados

1. Kiekviename istorijos raidos etape, sakraliniuose kompleksuose želdynai buvo formuojami skirtingai. Pirmąsio tipo sakralinės erdvės buvo apželdinamos natūraliai, per daug neformuojant iš įvairių želdinių kompozicijų. Sudėtingėjant sakralių statinių kompleksams pradedamos formuoti vis sudėtingesnės želdynų kompozicijos ir jų pritaikymas.
2. Senovės sakraliniuose kompleksuose sukurtos naujos želdynų formavimo ir sodų tradicijos. Želdiniams auginti ir būklei palaikyti sukurti inžineriniai sprendiniai. Pati šventų sodų

simbolika šiandieniniam pasauliui paliko jų kūrimo pagrindus ir didingus mitus, kurie patvirtinami archeologiniais atradimais.

3. Želdynų formavimas, susijęs su senajo pasaulio praeities šlove, šiandieniniam pasauliui pateikia jų atradimo ir tikslaus atkūrimo problemas.
4. Atkuriant senovės sakraliniuose kompleksuose sukurtus želdynus atliekami išsamūs tyrimai, kurių tikslas praeitį pateikti mokslo ir pažinimo labui, dabartiniams turistiniams poreikiams pristatant vietos istoriją, atkūrimą, išsaugojimą.

Literatūra

1. Baltrėnas J., Lygis D. ir kt. *Aplinkos apsauga*. Vilnius, 1996. P. 15.
2. Bučas J. *Lietuvos kaimo kraštovaizdžio raida ir istorinės vertybės*. Vilnius, 1988. P. 7.
3. Christensen A. J. *Dictionary of landscape architecture and construction*. McGraw-Hill, 2005. P. 199.
4. Daujotaitė I. *Kraštovaizdžio architektūros pagrindai*: mokomoji knyga. Vilnius, 1998. P. 6, 8, 20.
5. Dundulienė P. *Pagonybė Lietuvoje*. Vilnius, 1989. P. 27.
6. Istorinių želdynų chartija. Kultūros paveldo apsauga (reglamentuojančių dokumentų rinkinys). Vilnius, 1977. P. 242. Florencija, 1981.
7. Ivavičiūtė G. *Kraštovarką*. Kaunas, 2008. P. 44, 61.
8. Kurtas V. *Ceramas. Dievai, kapai ir mokslininkai*. Vilnius, 1991. P. 247.
9. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas „Dėl želdynų apsaugos, tvarkymo ir atkūrimo strategijos patvirtinimo“, 2002-11-29, Nr. 615. Valstybės žinios, 2003, Nr. 1–9.
10. Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas. 1994 m. gruodžio 22 d. Nr. I-733, Vilnius.
11. Malone C., Stone Bernard N. *Stonehenge*. Oxford university press, 2002. P. 44.
12. Možeika I. *7 ir 37 stebuklai*. Vilnius, 1982.
13. Norbertas V., Beresnevičius G. *Lietuvių mitologija*. 3 tomas. Vilnius, 2004. P. 422–423.
14. Prieiga per internetą (1): <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-07-07-kestutis-labanauskas-basanaviciaus-ozkabiliu-legendos/9086>
15. Prieiga per internetą (2): <http://vienuolynai.mch.mii.lt/V8-46/Kaunbernar.htm>. [interaktyvus]; <http://kks.lcn.lt/index.php?id=16>. [žiūrėta 2010-11].
16. Prieiga per internetą (3): www.gardenvisit.com/history_theory/garden_landscape_design_articles/sacred_gardens/egypt_sacred_gardens
17. Prieiga per internetą (4): <http://en.expo2011.cn/2010/1208/3433.html>
18. Prieiga per internetą (5): <http://liveriders.blogspot.com/2010/02/ankor-vatas-arba-kambodzos-spindesys-ir.html>
19. Prieiga per internetą (6): <http://liveriders.blogspot.com/2010/02/ankor-vatas-arba-kambodzos-spindesys-ir.html>
20. Prieiga per internetą (7): <http://sd34research.com/files/mesopotamia.pdf>
21. Prieiga per internetą (8): <http://whc.unesco.org/en/list/668>
22. Prieiga per internetą (9): http://www.alfa.lt/straipsnis/10359255/?Zvilgsnis.is.aukstai=2010-06-06_07-00
23. Prieiga per internetą (10): <http://www.angkorwhat.net/>
24. Prieiga per internetą (11): <http://www.bar-atra.ru/publ/1-1-0-5>
25. Prieiga per internetą (12): http://www.culture.lt/satenai/index.php?leid_id=712&kas=straipsnis&st_id=2833
26. Prieiga per internetą (13): <http://www.lizdas.lt/suzinok/stebuklai/babilonas/babilonas.ht>
27. Prieiga per internetą (14): www.gardenvisit.com/history_theory/garden_landscape_design_articles/sacred_gardens
28. Prieiga per internetą (15): www.suite101.com/.../the-archaeology-of-the-temple-of-apollo-delphi-greece-a269137
29. Rodriguez I. R. *Trumpa architektūros istorija*. Vilnius, 2006. P. 9.
30. Thomas J. The hermeneutics of megalithic space. *Interpretative Archaeology*. C. Tilley, Oxford, 1993b. P. 73–98.
31. Thomas J. The politics of vision and the archaeologies of landscape. *Landscape: politics and perspectives*. Oxford, 1993a. P. 19–48.
32. Török L. *Between Two Worlds: The Frontier Region between Ancient Nubia and Egypt*. 3700 BC – AD 500. Boston, 2009. P. 243–246, 447.

Greenery Formation in Sacral Complexes

(Received in January, 2011; Accepted in March, 2011; Available Online from 18th of April, 2011)

Summary

Sacred spaces often are fascinating in peace, harmony, astonishing in stunning beauty. Many religions, civilizations and cultures have always focused on sacred space expression, relationship between buildings and greenery space and their composition. The **object** of this article are sacral complexes and their types in urban structure, also their harmony with the greenery surrounding and forming them. What attention was paid to the space destination, which is very closely linked with religion and the activity performed in the territory.

The **aim** of the article is to analyze and present what greenery is formed in different types of sacral complexes? How their aesthetics come out in different epochs and religions? How the planted areas transformed to the existing spaces? What is their today's need, protection, conservation? Methods used in this article: literature analysis, comparison, generalization.

Greenery formation in the areas of ancient sacred complexes. Ancient and contemporary decisions of sacred areas greenery often surprise and fascinate with their consistency and composition. More detail investigation of formation of greenery will show us that it depends on the type of sacral complex. After analysis the main types of sacred complexes were identified: 1) primitive type formed in the primitive stage of historical development; 2) monumental type formed in ancient civilizations; 3) antique (classical) type formed in the ancient Greece. In these types the greenery is very different:

1. Greenery of *primitive type* of sacred spaces: the first sacral complexes of this type were not formed as a clear structure. There were only formed the center of gravity, the altar of sacrifice victims. The center of sacred spaces highlighted the natural elements, which were rocks and greenery. Each religion differently in subsequent stages connected the buildings with the greenery. It is understood that this was determined by the climate of that country, while at the same time the formed essence of religion.

2. Later develops *monumental type* of sacred complexes, which was determined by a canonized Egyptian religion. For the building and development of the sacred complexes the canons are made, which amaze in incorporation into the landscape and the whole development of the ritual. The Egyptians were the first to create sacral landscape. But the main problem was greenery, so the formation of greenery was the hardest thing.

3. *Antique type*, it is one of the most mature and most beautiful of type of composition of sacred complexes in the landscape. It could find the space between the buildings, greenery. Currently, however, there is the problem of reproduction, because many of the fires and other historical phases squandered complexes is difficult to restore to their original consistency.

Formed greenery derivatives of sacral complexes in the modern landscape. Development of history laid the foundations for the main types of religious complexes in the today world.

1. *Sacral ensembles* and emerged formation of greenery in them. There is a well-reviewed the surrounding environment and the whole group of buildings combined using out the existing situation of the landscape, which is formed by the landscape and greenery in the area. There are distinguished zones for the greenery: 1) reception area, which consists of lime avenue. 2) representative area of the churchyard, which is formed as a square. 3) clausura area greenery of courtyards. 4) closed area, which is related to satisfying human needs.

2. *Sacral complex*, as planned in a targeted area and the greenery is formed in it. Well-evaluated situation, the focus was on planting of new greenery and preservation of the existing.

3. *"Scattered" sacred complex* and the greenery formed in it. This complex consists of a small group of buildings with their different functions. Perfectly shapes the silhouette of the city, aesthetically harmonizes with the existing greenery of the old town and in the landscape performs the function of representation of the city.

The problem of historic greenery protection. In this section we will speak about the historical greenery as the part of the ancient and modern religious complexes coherence. Historic sacral complexes are often built to comply with the canons of the emerged religion. For example: hindus maintain a territory in the form of Mandalas reconciling building and plant composition in a single unity. The Christian religion will always form a square near the main church building, and behind the square the main groups of plants will be composed. Muslims in the aspect of plants appear to be sufficiently ascetic. How and how much greenery will be formed, it depends on the climatic and soil conditions of the area in which the sacral building will be built. But it will be seek to preserve strategic objectives of green spaces protection and management in the fields of historic greenery (parks) sustainability assurance. Use of greenery, research, restoration and reconstruction, regarding to the aspects of architectural, urban, floral, attractiveness and suitability of natural conditions for recreation and other functions in accordance with the Charter of historic greenery, the Aarhus Convention and the concept of heritage conservation and its integration into society; However, similar requirements valid for the sacred complexes formed greenery. Some of them are devastated by man and other seize nature. So they are needed constantly to protect and to restore.